

Аляксандр Баршчэўскі
Варшава

Эміграцыя беларусаў у Амерыку ў асвятленні „Нашай Нівы” (1907–1914)

Эміграцыя беларусаў у Злучаныя Штаты Амерыкі адлюстравалася як у публіцыстыцы, так і паэзіі на старонках „Нашай Нівы”. Аднак трэба зазначыць, што не ўсе публікацыі з амерыканскай тэматыкай датычылі беларусаў. Некаторыя з іх былі звязаны з Амерыкай, але гаварылі пра эмігрантаў не з Беларусі, а з іншых краін свету. Першая інфармацыя аб ЗША з’явілася на старонках „Нашай Нівы” ўжо ў другім годзе існавання беларускага тыднёвіка. У 14 нумары „Нашай Нівы” за 1907 год быў змешчаны першы артыкул *Аб Амерыцы*, у якім ананімны аўтар пісаў пра выпадак, звязаны з выездам групы ўкраінскіх эмігрантаў у ЗША:

„Нядаўна, як падаець амерыканская газета, туды не дапусьцілі колькі хахлоў, дзеля таго, што яны там заявілі, што ім дзядзька пісаў, каб прыехалі, бо ёсць для іх работа. Такім правам іх палічылі заняўшымі месца па кантракці ўжо з хаты; а гэта па тых законах не дазваляецца. Кожнаго, хто прыехаў па лісьці знаёмага, лічаць кантрактовым работнікам ды высылаюць. Так сама і таго, хто абмовіцца, што сядзеў у арэшці”¹.

Другая публікацыя *Японія і Амерыка*² датычыла японска-амерыканскіх непаразуменняў, пра што гаворыць ніжэйпададзены тэкст:

„Меж амерыканцамі і японцамі ўжо даўно пачаўся несаглас. Японскіе рабочыя прыехалі ў Амерыку і пачалі зьбіваць цану амерыканскім рабочым, беручыся рабіць шмат танней як амерыканцы. За гэта амерыканцы пачалі гнаць японцаў і недаўна разьвярнулі нават іх рэстараны ў Сан-Франціско, ды сталі агранічаць іх правы, не дапушчаць у школы і т.д.

Недаўно японскае правіцельства заявіла, што справа аб насільствах у Сан-Франціско ёсць самае важнае дзеля цяперашняга часу. Трэба цьвёрда дабівацца ад Амерыкі, каб з японцамі абхадзілася гэтак, як спойнапраўнымі грамадзянамі, што жывуць у Амерыцы. А каб Амерыка споўніла гэтае трэбаванне, Японія хочэ паслаць сваі ваенныя караблі, каб яны пад’ехалі пад амерыканскіе берагі. У тэлеграмах з Вашынгтона (глаўнаго амерыканскаго гораду), заметна трэвога. Японскі граф Окума даў тэлеграму ў адну амерыканскую газету на шчот насільства

¹ *Аб Амерыцы*, „Наша Ніва” 1907, № 14, с. 8.

² *Японія і Амерыка*, „Наша Ніва” 1907, № 22, с. 8.

проці японскіх эмігрантоў (выехаўшых з Японіі у Амэрыку), несправедлівага рашэння школьнай справы для Японцаў. Граф Окума пішэ, што такая несправедлівасць раскідае дружбу меж Японією і Амэрыкай”³.

У 24 нумары „Нашай Нівы” за той жа 1907 год быў змешчаны ананімны артыкул *Злучаныя Штаты (Амэрыка і Японія)*⁴, у якім публіцыст характарызаваў спецыфіку жыцця японскіх эмігрантаў у Амерыцы і праявы японска-амерыканскіх канфліктаў. Аднак канфлікт гэты беларускі аўтар называе ўсяго толькі невялікай сваркай, якая не павінна давесці да вайны паміж гэтымі вялікімі краінамі, хаця, як піша публіцыст, Амерыка сканцэнтравала ў Ціхім акіяне ўвесь свой ваенны флот. Пры гэтым публіцыст „Нашай Нівы” цікава апісаў спецыфіку японскага характару і выключную японскую працавітасць:

„Шмат японцаў, шукаючы заробатку, выезжаюць у Злучэныя Штаты. Японцы народ надта працавіты, для жыцця яму саўсім мала трэба; дык яны і бяруць танна за работу і збіваюць усюды, гдзе яны з’яўляюцца, цэны. Шмат японцаў жыве ў штаце Каліфорнія, там глаўны горад Сан-Франціско. Меж Японією і Амэрыкай ляжыць морэ, так званы Ціхі Акеан. Калі ехаць караблём з Японіі у Амэрыку, то бліжэй усяго Сан-Франціско. Ё Сан-Франціско недаўна народ разбіў колькі японскіх рэстараноў. Японскае правіцельства абідзілася і трэбавала ад амэрыканскага, каб заплацілі ўбыткі за страты і каб болей гэтаго ня было. Прад гэтым ешчэ была справа аб школах. Амэрыканцы не хацелі дапусціць, каб японскіе дзеці учыліся разам з іхнімі дзяцьмі. Недаўна злавілі 2 японскіх шпіёноў, каторыя здымалі планы с фортэці”⁵.

Першы раз сціпляя інфармацыя аб беларускім эміграцыйным руху ў Амэрыку паявілася ў артыкуле *Як жыве амэрыканскі рабочы*⁶. На самым пачатку публікацыі аўтар сцвердзіў:

„Пэўна німа такіх людзей, што ня чулі аб Амэрыцэ. У Амэрыку што-год то с той, то з другой вёскі нехта выбіраецца шукаць там сабе лепшаго, свабаднейшаго жыцця; часта можна спаткаць і такіх людзей, што праз колькі гадоў жылі і працавалі тамака і, сабраўшы грошы, вараціліся ў родную старонку”⁷.

Публіцыст звярнуў увагу на тое, што беларускі эмігрант, трапляючы на амерыканскую фабрыку ці завод, не можа ў сваіх ведах і ўменні зраўняцца з работнікам амерыканскім. Уступае яму ў асвеце, адукацыі, ведах і прадукцыйнасці працы:

„Праз гэта нашым пераселенцам спачатку часта вельмі дрэнна прыходзіцца, бо яны з тамтэйшымі раўнавацца не могуць; ведама, нашы –

³ *Ibidem*.

⁴ *Злучэныя Штаты (Амэрыка) і Японія*, „Наша Ніва” 1907, № 24, с. 7.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Г., *Як жыве амэрыканскі рабочы*, „Наша Ніва” 1907, № 27, с. 1-2.

⁷ *Ibidem*, с. 1.

народ цёмны, заморэны, прыціснуты. Пераселенцы і ідуць найбольш за чорнарабочых. Толькі дзеці іх, як павучацца ў дармовых амэрыканскіх школах, гдзе ўсіх прымушае вучыцца закон, як пабудуць ў даступных ўсім народных унівэрсытэтах, ды пабываюць на ўсялякіх сходах і ў саюзах, – толькі тады і яны ўжо могуць працаваць роўна з амэрыканцамі і роўна з імі зарабляць”⁸.

У 31 нумары „Нашай Нівы” за 1907 год быў змешчаны артыкул *Аб пераселенню*⁹. У гэтай публікацыі маецца грунтоўная інфармацыя аб прычынах беларускай эміграцыі ў Амерыку. Аўтар, несумненна, меў рацыю, даводзячы, што выезды беларусаў у далёкую Амерыку выкліканы вялікай нядоляй беларусаў, беззямеллем, адсутнасцю заробкаў, свабоды і асветы ў Расійскай імперыі.

Паводле аўтара, Расія, нягледзячы на аграмадныя запасы сыравіны, мае слабую прамысловасць, у сувязі з гэтым і слабыя магчымасці заробкаў па-за працаю на зямлі.

„У нашых мужыкоў зямлі найчасцей нехват, а і тая, што ёсць, саўсім неупарадкавана – пабіта на шнурочкі, параскідана на колькі вярстоў; жывуць на ёй – недаедаючы. Гдзе і мае мужык зямлі досі, там праз цемноту сваю ўсё роўна гаспадарыць дрэнна і з працы сваёй карысці бачыць мала. А тым часам з году ў год людзі вырастаюць – робіцца ўсё цясьней ды цясьней. Каб пражыць на тых нешчасных шнурочках, трэба было-бы *научыцца гаспадарыць лепей* – так як гаспадараць людзі заганіцаю, гдзе на 1 ½–2 дзесяцінах умеюць жыць добра. У нас жэ *школ уселякіх саўсім мала – сьвету навукі не прыбывае, зямлі – так сама*.

Пайшоў бы наш беларус куды-небудзь на заробаткі – дык жэ-ж *німа гдзе*. Фабрык у нас мала; сваіх багачоў, каб адкрывалі іх, ў Расеі так сама ня шмат. А заганічныя багачы-капіталісты – напрыклад, амэрыканскіе – пры цяперашніх парадках ў Расею ехаць з грашыма ды завадзіць свае фабрыкі і заводы – *баяцца*. – «Расея – кажуць амэрыканцы – вельмі багаты край. Тутак а ў зямлі ў розных месцах столькі ляжыць ўсялякаго багацтва (золата, серабра, жалеза і іншых металлоў; каменнаго вугля, газы і другіх рэчэй), што мы ахвотне прыедзем сюды настроіць свае фабрыкі, заводы, дабываць з зямлі ўсё тое дабро і прыгатаўляць патрэбныя людзям рэчы. З гэтаго будзе нам добры даход, а вашым людзям – праца і заробатак. Але-ж бяда, што у вас ад безпраўя ды голаду народ бунтуецца, парадку нікога німа. Дык пачакаем лепш да таго часу, калі ў Расеі настане праўдзівая свабода, новыя парадкі, калі народу жыць будзе вольней і ня трэба будзе баяцца вечных бунтаў, рэвалюцый.

Вось якія прычыны таго, што і наш беларус ня можа па-людску настроіць жыццё сваё. Ня дзіва, што уцякае ён з роднаго краю: там негдзе ў далёкай і чужой, але свабоднай старане, думае небарака, знайсці лепшую долю...”¹⁰.

⁸ *Ibidem*, с. 2.

⁹ *Аб пераселенню*, „Наша Ніва” 1907, № 31, с. 2–3.

¹⁰ *Ibidem*, с. 2–3.

З прыведзенай цытаты відаць, што публіцыст „Нашай Нівы” стварыў вельмі аб’ектыўную карціну грамадскай, сацыяльнай і гаспадарча-эканамічнай рэчаіснасці ў Расійскай імперыі.

Імкненне да аб’ектыўнасці выяўляецца таксама ў паказе долі беларуса ў далёкай Амерыцы. Аўтар не ідэалізуе побыту беларускіх эмігрантаў, наадварот – падкрэслівае ўсе тыя клопаты і праблемы, з якімі сутыкаецца беларус-эмігрант у чужой далёкай краіне.

„Ня ўсе надзеі нашых бедакоў-пераселенцоў спаўняюцца. Бываюць шчаслівыя, што ім пашанцуе ці на зямлі ў добрым месцу завесці гаспадарку, ці знайсці работу за вялікую плату; але многа людзей і на новых месцах гаруе.

І тут часта вінавата цемната: па дарозе абсмактаюць мужыка ўселякія шэльмы, здзяруць з яго, цёмнага, астатнюю капейку – і прыезджае ён, прымерам кажучы, ў тую Амэрыку саўсім голы. Калі-ж работы адразу ня знойдзе, то хоць уцякай да хаты...

Па іншых гасударствах, гдзе народ праз сваіх выбарных дэпутатоў сам кіруе сваімі справамі, – пачалі ўжо даўно апекавацца над бедакамі, што выежджаюць адтуль за хлебам. Вось і цяпер ў Галіціі (у Аўстрыі) займаецца народная дума (сэйм) гэтай справаю.

У нас што-год больш народу выселяецца, але-ж аб іх, здаецца, мала дбаюць. Гэта пазнаў на сабе бадай кожны пераселенец.

І гэтак людзі будуць выежджаць ў чужыну, покуль не пераменяцца нашы парадкі, покуль чалавек ня будзе мець магчымасці жыць палюдску ў сваёй старонцы і знайсці ў ёй працу і кавалак хлеба”¹¹.

У 32 нумары „Нашай Нівы” за 1907 год першы раз з’явілася публікацыя *З Амэрыкі*¹², прысланая („ад ўласнага карэспандэнта”) Сымона Ях-віча. Гэта была першая справаздача відавочцы, які непасрэдна назіраў за амерыканскім жыццём і дэталёва апісаў істотныя яго праявы. Карэспандэнт нібы працягваў артыкул *Як жыў амерыканскі рабочы*, апублікаваны ў 27 нумары „Нашай Нівы”. Яго справаздача адносілася да штату Каліфорнія, у якім, на думку карэспандэнта, заробная плата большая, чым у іншых штатах. Пасланец тыднёвіка падае заробкі найбольш тыповых рабочых спецыяльнасцяў, зазначаючы, што амерыканскі рабочы ў сярэднім працуе ў тры разы больш эфектыўна, чым рабочы ў Расіі:

„Для такой працы трэба сільных, здаровых работнікоў. Людзі слабыя ў Амэрыцы ў такіх вялікіх гарадох, як Чыкаго, часта церпяць бяду і голад, бо зарабляюць ўсяго 4, 3, або і 2 рублі ў тыдзень. Так жывуць рабочыя, што займаюцца выраблянням опраткі, і яшчэ другія; меж імі шмат людзей і з Беларусі”¹³.

Карэспандэнт звярнуў увагу на вялікі кантраст і розніцу ў заробках, дзе адзін зарабляе 2 рублі ў тыдзень, а другі 12–14 рублёў у дзень. У канцы

¹¹ *Ibidem*, с. 3.

¹² Сымон Ях-віч, *З Амэрыкі*, „Наша Ніва” 1907, № 32, с. 7–8.

¹³ *Ibidem*, с. 7.

публікацыі карэспандэнт напісаў, што на Амерыку насоўваецца эканамічны крызіс і звязанае з ім няўхільнае беспрацоўе, якое давядзе да галечы тысячы рабочых і, перадусім, ударыць па эмігрантах:

„Але-ж цяпер у Амэрыцы насталі дрэнныя часы. Вельмі многа багачоў збанкрутавала, і работу знайсці вельмі цяжка. Па фабрыках шмат гдзе перасталі вырабляць новыя тавары; мала будуюць ўселякіх будынкаў. Ад недастатку працы многа людзей кідае Амэрыку. А трэба чакаць, што далей можа быць яшчэ горш, бо зачаўся ўжо крызіс (банкруцтва) на фабрыках, заводах і ўсюды”¹⁴.

Апошні фрагмент артыкула карэспандэнт прысвяціў практычным увагам, скіраваным у адрас патэнцыйных эмігрантаў з Беларусі:

„Беларусоў тут шмат, ды ўсё прыезджаюць. Няхай жэ кожны, хто хочэ яшчэ ехаць у Амэрыку, раней напішэ туды да сваякоў або знаёмых, ці напэўне знойдзе там працу? Калі-ж паедзе, не згаварыўшыся перш аб гэтым, то можа саўсім змарнец без работы і заробку.

Хто гэта прачытае, нехай скажэ другім, каб не ехалі наўгад ды не трацілі дарма грошэй на праезд у Амэрыку і назад да хаты”¹⁵.

Той самы карэспандэнт беларускага тыднёвіка Сымон Ях-віч апублікаваў яшчэ адзін артыкул – *3 Амэрыкі*¹⁶, прысвечаны розным аспектам амерыканскай рэчаіснасці. Аўтар звярнуў, між іншым, увагу на тое, што эмігранты-беларусы ў Амерыцы з увагі на сваю слабую адукацыю або няўменне чытаць і пісаць увогуле не могуць карыстацца ўласціва ўсімі тымі магчымасцямі і правамі, якія стварае амерыканская дэмакратыя. А гэта таму, што яны фактычна не дараслі да поўнага грамадзянства ў Амерыцы.

„Прыехаў, напрыклад, цёмны беларус – ад сахі, што ані «бэ», ані «мэ», як кажуць. Апроч сваёй работы нічога не разумее і знаць не хочэ – неграматны. Пражыве ў Амэрыцы пяць гадоў, і ўжо яму даюцца ўсе правы: значыць, права выбіраць губэрнатара, судзей, паліцыю, членаў ў «думу» і др. Вось, паложым, цяпер ва многіх штатах (губэрнях) народ хочэ паменшыць плату за праезд на чыгунцы на 2 ½ грошы з вярсты. Хэўра людзей, да каторых належаць жалезныя дарогі, на гэта не прыстае і таму, не шкадуючы грошэй, стараецца правесці ў «думу» сваіх кандыдатаў, каб ў думе не прынялі закона аб чыгунцы. Той, хто цікавіцца гасударственнымі справамі, чытае газэты, – той ведае, за каго падаваць на выбарах свой голас. А наш беларус нічым не цікавіцца, газэт не чытае, бо і чытаць часта не умее: яму ўсё роўна, каго выбяруць. Тут яшчэ падъедзе да яго агент ад жалезных дарог, падпоіць півам ды гарэлкай і угаворыць падаваць голас за кандыдатаў ўладзельцоў чыгункі. – Гэтак яны на выбарах і пяройдуць ў «думу», а людзям па-старому прыдзецца дарага плаціць за праезд аж да новых выбароў, што будуць праз чатыры

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, с. 7–8.

¹⁶ Сымон Ях-віч, *3 Амэрыкі*, „Наша Ніва” 1908, № 1, с. 6.

гады. Сьляпому беларусу за гэты час не раз прыдзецца ехаць па чугунцы і за кожную сотню вёрст пераплачваць па 1 руб. 25 коп. Дрэнна і яму, і ўсім, дык-жэ сам вінаваты.

За гэта амэрыканцы не любяць нашых пераселенцоў, глядзяць на іх, як на дурных і шкодных людзей, што і сабе добра ня робяць, і другім ад іх крыўда”¹⁷.

Мусім прызнаць, што крытыка карэспандэнта ў адрас уласнага народа цалкам матываваная і справядлівая.

Ананімны артыкул *З Амэрыкі*¹⁸ быў прысвечаны характарыстыцы эканамічнага крызісу ў ЗША:

„Нашы амерыканскія карэспандэнты ўжо не раз пісалі, што у Амэрыцэ для працоўнага народу насталі дрэнныя часы. Як пачаўся «крызіс», банкруцтва, – шмат фабрык і заводаў пазакрывалася, і вельмі многа людзей асталося без працы і без хлеба. Цяпер, – як пішэ «Слово», – у Злучаных Штатах (Амэрыцэ Паўночнай) ня маюць заробку аж чатыры мільёны семсот пяцьдзесят тысяч работнікоў! І гэткае ліха робіцца ў гасударстве, куды з усіх краёў збягаліся галодныя, абарваныя людзі, гдзе яны заўсягды мелі работу і мелі з чаго пражыць, хаця амэрыканскія капіталісты (багачы) выцягвалі з іх усе сокі”¹⁹.

У наступных фрагментах публікацыі сказана, што амерыканскае заканадаўства выразна ідзе ў антыдэмакратычны бок і што ўсё болей абмяжоўваюцца правы рабочых. Публікацыя заканчваецца зваротам да беларускіх патэнцыяльных эмігрантаў.

„Покуль што ешчэ будзе, у Амэрыку нашым беларусом цяпер ехаць не варта. Лепей пачакаць лепшых часоў у сваёй хаці. Беда, што ад нас пачалі людзі выбірацца туды акурат ў тым часі, як пачаўся «крызіс»”²⁰.

У 17 нумары „Нашай Нівы” за 1909 год першы раз з’явіўся верш *З чужыны*²¹, прысвечаны долі беларуса ў амерыканскай эміграцыі. Яго аўтар – З. Дубровік, эмігрант-беларус, праўдападобна, балюча ўспрымаў свой эміграцыйны лёс. Верш гэты мае сентыментальны характар. Прывядзём першую і тры апошнія страфы гэтага твора:

„Не вясёла, другі,
У чужым жыць краю!
Маё сэрца рвецца
К свайму полю, гаю.
[...]

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *З Амэрыкі*, „Наша Ніва” 1908, № 11, с. 6–7.

¹⁹ *Ibidem*, с. 6.

²⁰ *Ibidem*, с. 7.

²¹ З. Д у б р о в і к, *З чужыны*, „Наша Ніва” 1909, № 17, с. 255.

Ўсюды мы забіты,
 Голавы спусьцілі, –
 Што і мы ёсьць людзі,
 Здаецца, забылі.
 Трэба схамянуцца,
 Пачуцца свабодным
 І стаць чалавекам,
 Да жыцця прыгодным.
 Злучыцца ў грамаду
 За лепшую долю,
 За чужой ня бегаць,
 У далёкім полі...”

З. Дубровік

Гор. Нью Ёрк (у Амэрыцэ)²².

Наогул на старонках „Нашай Нівы” з’яўляліся публікацыі, у якіх малявалася адмоўная, нават панурая карціна амерыканскай рэчаіснасці. Сказанае адносіцца асабліва да эміграцыйнага побыту ў Амерыцы. З такога тыпу артыкуламі маем дачыненне ў 17 і 18 нумарах „Нашай Нівы” за 1909 год. У кароткай нататцы *Амэрыка*²³ было сказана:

„У Амэрыцэ надта падаражэў хлеб: гэта затым, што аднаму купцу удалося скупіць усё зерне, каторае было на рынках. І он цяпер багацее кожную мінуту, цэны назначае, якіе сам хочэ. Калі скора не падвядуць хлеба з другіх краёў – з палудзеннай Амэрыкі і з Індыі, то гэты купец стане мільярдэрам”²⁴.

Яшчэ больш драматычны характар мелі весткі, змешчаныя ў нататцы *Амэрыка. Нью Ёрк*²⁵:

„На берэг высаджалі 9 тысяч перасяленцоў, каторыя ня маюць зусім чаго есці, а ў Амэрыцэ заробаткоў нема, фабрыкі не прымаюць новых работнікоў.

У даліне рэкі Міссісіпі прайшла страшэнная бура. – Пакуль што ведама, што згінула 232 чалавека; – шкоды зрабіла на 20 мільёнаў рублёў. На рэцэ Гудсон і на возеры Эрые – бура затапіла 6 параходаў і 35 чалавек утанула”²⁶.

Час ад часу на старонках „Нашай Нівы” публікаваліся цікавыя сацыялагічныя артыкулы, звязаныя тэматычна з беларускім эміграцыйным рухам у Амерыку. Да такіх трэба залічыць артыкул *З Амэрыкі*²⁷. Спецыфічнай рысай гэтай публікацыі ёсць тое, што яна напісана ад імя аднаго з перасяленцаў,

²² *Ibidem*.

²³ *Амэрыка*, „Наша Ніва” 1909, № 17, с. 254.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Амэрыка. Нью-Ёрк*, „Наша Ніва” 1909, № 18, с. 270–271.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Т., *З Амэрыкі* (Ад нашага корэспандэнта), „Наша Ніва” 1909, № 51–52, с. 761–762.

які на ўласнай шкуры адчуў усе невыгоды, звязаныя з эміграцыяй у ЗША. Такі публіцыстычны ўхл надаў артыкулу вялікую дозу аўтэнтычнасці і праўдападобнасці. Найважнейшае ў публікацыі – дэталёвае апісанне варункаў падарожжа праз акіян і трактоўкі эмігрантаў на амерыканскім беразе, а таксама страшэнна цяжкай працы ў Амерыцы. Ва ўсіх апісаннях нямала элементаў, якія гранічаць з натуралізмам. Аднак натуралізм гэты не крытычны, а вынікае з праўды жыцця.

„Не адзін пэўне, селянін прадаў усё, калі меў што прадаваць, пазбыўся апошняй худобы; кінуў родную вёску, братоў, сёстраў, таварышоў і дарагіх свайму сэрцу; не адзін рабочы, сабраўшы свае апошнія грошы, або гдзе пазычыўшы, кінуўшы сямью, падчас старых бацькоў без апекі, – дзеля таго толькі, каб «за марамі» знайсці лепшае жыццё, – адрэкліся, кажу, і кінуліся ў сьвет далёкі, невядомы... Так зрабіў і я. С цвёрдым пастанаўленьнем працаваць да поту, з надзеяй і верай у сэрцы, з вясёласцю на душы ступіў я на карабль, каторы са сьвістам і шумам крануўся і памчаў нас у край свабоды і золата... Але ўскорасыці вясёласць мая пачала знікаць. Усе – ад вышэйшага начальства карабля да апошняго служачаго, – абходзіліся з намі – пасажырамі 3-й класы, як з рабочай скацінай. Памешчэнне для трэціцекласнікаў зроблена на дне карабля: напхаюць там людзей, як селядцоў у бочку; бруд, цесната, сморад, задуха! Кормяць гнілымі селядцамі і адпадкамі ад яды служачых; калі катораго схопіць марская хвароба, ніхто і увагі не зьвертае! Што зважаць на гэтае «хамство»? Але па доўгіх цяпленнях і ўсялякіх паняверках, урэшце даваліваем да цвёрдай зямлі – Амэрыкі, і нас высаджваюць на бэрэг. Тут чалавек толькі даведаецца, што агент неміласэрна цябе ашукаў абецанкамі і зьдэўжыў шмат лішніцы за праезд. Замест абецаных залатых гор і лёгкай працы, с цябе выціскаюць апошнія сілы і здароўе; кідаешся ад фабрыкі да фабрыкі, – спатыкаеш гэтакі здзек і паняверку; калі і ўдасца упрасіцца на якую фабрыку, дык здаецца, што ўпрасіўся ты ў катаргу, але без гэтай катаргі можэ быць ешчэ горай: *смерць з голаду*. І вось, хіліцца твая галава на збалелыя грудзі, рукі апушчаюцца... жаль, нуда за тэй саломкай крытай хаткай, за тымі, каторыя сядзяць там галодныя (бо ты на сваю дарогу забраў апошняе), і чэкаюць амэрыканскаго золата... А такіх, як я шмат. У адным толькі акцябры гэтаго года прыехало 75 тысячаў 608 душ. Найбольш з Італіі – 10 тысяч; пасля ідуць палякі – з Расеі, Аўстрыі і Немеччыны (Германіі) – 7 тыс.; ўрэшце ідуць немцы, жыды, ірляндцы. Беларусоў, літвіноў, расейцоў і іншых – шмат меней”²⁸.

Пададзены вышэй артыкул з’яўляецца найбольш вобразнай і крытычнай публікацыяй на старонках „Нашай Нівы” аб эміграцыі ў Амерыку. Быць можа, выступае ў ім непрыхільная тэндэнцыя да ідэі перасялення ў ЗША жыхароў Беларусі, аднак нельга яе аўтару закінуць схільнасць да няпраўды або мані. Мэта артыкула адназначная. Заклучалася яна ў стрыманні эміграцыйнае плыні. Аднак, здаецца нам, што артыкул не меў вялікага практыч-

²⁸ *Ibidem*.

нага значэння, бо, нягледзячы на панурую карціну эміграцыйнага лёсу, паўгалоднае існаванне безупынна штурхала новыя масы людзей у эміграцыю з усіх рэгіёнаў Еўропы, у тым ліку і з Расійскай імперыі.

У другім нумары „Нашай Нівы” за 1910 год быў змешчаны наступны верш ужо вядомага нам І. Дубровіка – *К брату па нядолі*²⁹. Аўтар гэтага твора паклаў націск на самотнасць і адзіноцтва эмігранта ў далёкім краю. Эмігрант, на думку паэта, – гэта чужы сярод чужых, не можа ён разлічваць на спачуванне, разуменне, а тым болей дапамогу:

„Тут брат у паганбеньні, ў цяжкай няволі
І цела, і духам забіт,
Закрыта дарога да шчасця і долі
І братней насмешкай пакрыт.
Ніхто да памочы рукі не падставіць,
І сэрца як камень маўчыць;
З сабою як брата ніхто не пасадзіць,
Гатоў затаптаці, згубіць”.

Ідэя верша заключаецца ў тым, што Амерыка – гэта краіна эгаістычная, пазбаўленая пачуццяў і сардэчнасці, у якой чалавек думае выключна аб сваіх справах і сваіх інтарэсах.

У 5 нумары „Нашай Нівы” за 1910 год быў змешчаны верш *На чужыне*³⁰ аўтарства Э. Буйло. Твор гэты меў сентыментальны характар. Не было ў ім асуджэння эміграцыйнай рэчаіснасці, наракання на цяжкую працу ці горкі выгнанніцкі лёс. Увага засяроджана выключна на эмацыянальным стане пачуццяў эмігранта, які, углядаючыся ў снежную завіруху, успамінае родную хату, матку, бацьку, усю радню і сваю каханую Ганульку.

Эмігранта агортвае рой сумных думак, выкліканых успамінамі аб родным краі, і трывога за каханую, якая, быць можа, „ідзе замуж за другога”. Верш мае характар размовы героя са снежным ветрам, які, у перакананні перасяленца, мае магчымасць без цяжкасцяў пераносіцца з краіны ў краіну. Верш гэты не мае вялікіх мастацкіх вартасцяў, аднак добра адлюстроўвае настрой чалавека, вырванага з роднага асяроддзя і агорнутага настальгіяй па роднай краіне.

Да адной з найбольш факталагічных публікацыяў, прысвечаных эміграцыйнаму руху, трэба аднесці артыкул *Аб эміграцыі*³¹. Няма ў ім эмоцый і патрыятычнага пафасу. Але ёсць мноства фактаў, звязаных з эміграцыйнымі працэдурамі, і канкрэтныя дадзеныя пра абсяг эміграцыйнага руху з Расійскай імперыі:

„Ведама ўсім, як цяжка пры цяперэшніх парадках выежджаць або саўсім выселяцца з Расеі за граніцу. Пакуль абойдзеш усе канцэлярыі, пакуль

²⁹ І. Д у б р о в і к, *К брату па нядолі*, „Наша Ніва” 1910, № 2, с. 28.

³⁰ Э. Б у й л о, *На чужыне*, „Наша Ніва” 1910, № 5, с. 84.

³¹ Г. П., *Аб эміграцыі*, „Наша Ніва” 1910, № 4, с. 58–60.

дастанеш усе патрэбныя дакументы і паспорт, дык і часу шмат прыдзеца страціць, і грошэй, а як ешчэ калі чэлавек цёмны то справа ідзе ешчэ горш. Робіцца гэта за тым, што у нашых законах аб эміграцыі (выселеньні) бадай што нічога не сказана. Вось, карыстаючы з гэтаго, розныя эміграцкія агенты стараюцца, як мага, абіраць селян, каторыя едуць у Амэрыку і не знаюць, што і як трэба зрабіць дзеля свабоднага выезду. Так сама часта людзі пераходзяць цераз расейскую граніцу саўсім без паспорта – патайна; за тое-ж, калі іх зловяць пры гэтым суд іх карае. [...]

Вось колькі людзей за апошнія годы перэселилося з Расеі ў Амэрыку: у 1900 гаду – 91 тысяча, 1901 г. – 85 тыс., 1902 г. – 107 тыс., у 1903 г. – 136 тыс., у 1904 г. – 146 тыс., у 1905 г. – 185 тыс., у 1906 гаду – 216 тыс., а ў 1907 гаду выехалі ў Амэрыку 259 тысяч эмігрантоў, – усяго жа разам ад 1900 да 1908 году перэбралася за акіян блізка 1 ½ мільёна людзей.

У Амэрыку найбольш перэселяюцца тыя, каму найгорш жывецца ў нашым краі. Гэтак праз 10 гадоў паехалі туды эмігрантоў-жыдоў 666 тысяч 557 душ. Жыды ў Амэрыцы жывуць найболей у «штатах» (як-бы губэрня) Нью-Йорк; у адным горадзе Нью-Йорку іх лічыцца каля мільёна, а ўсіх жыцелёў тамака 4 мільёны. Жыдоўскія эмігранты – гэта глаўным чынам беднота, рамеснікі (78%) ды жменя дробных гандляроў; меж жыдамі-рамеснікамі найболей краўцоў (каля 40%).

Многа выезджае эмігрантоў у Амэрыку з Літвы, Польшчы, Фінляндыі і іншых «окраін» Расейскаго гасударства. Фінляндцы пацягнуліся туды вялікімі грамадамі, пачынаючы ад 1900 году, калі ў іх старане пачалі рабіцца розныя перамены. З маленькай Фінляндыі перэбралася ў Амэрыку 120 тысяч душ. Так сама пасля рэвалюцыйных розрухоў, каторыя у Прыбалтыйскіх губернях былі вельмі вострыя, паехалі на эміграцыю многа латышоў. Палякоў ад 1900 году выехалі 372 тысячы.

Цягнуцца памалу ў Амэрыку і нашы беларусы, і украінцы. Украінскія эмігранты добра нарыхтавалі сваё жыццё: яны тамака маюць, – так, як і літвіны, – свае нацыянальныя арганізацыі, хаўрусы, трымаюцца ўсе разам і памагаюць устроіцца сваім земляком, што пападаюць у Амэрыку. Тамака шмат выходзіць украінскіх і літоўскіх газэт і кніг. Толькі нашы беларусы неяк ня магуць нічога зрабіць для сябе: жывуць кожны асобна, не трымаюцца грамады, дык ім горш і жывецца, чым эмігрантам іншых нацый³².

Цытаваны артыкул мае характар свайго роду энцыклапедычнага даведніка аб эміграцыі ў Амэрыку. Заканчваецца ён шэрагам практычных парадаў:

„Беларус, калі ня мае ў Амэрыцы сваякоў, то і не знойдзе там падмогі у землякоў сваіх. Вось, варта было-бы і нашым беларускім эмігрантам парупіцца аб тым, каб залажыць у Амэрыцы фундамент для супольнаго жыцця. Немала-ж там і сьвятлейшых беларусоў, з навукай, ды і такіх, што ўжо і багацтва прыдбалі. На іх сумленьні і павінна лежаць помач сваім земляком, але ня толькі помач для цела, а і для душы. Яны павінны угледацца на тое, што робяць іх браты украінцы – або літвіны, і пайсьці па іх дарозе.

³² *Ibidem*, с. 58–59.

Цяпер праца над арганізацыяй беларускіх эмігрантоў робіцца ўсё болей канечнай, бо эміграцыя наша павялічваецца. Усе газеты зыходзяцца на тым, што трэба с кожным годам чэкаць ешчэ большага высялення з Расеі ў Амэрыку: цяперашняя зямельная палітыка і зямельныя камісіі стараюцца даць помач толькі мацнейшым гаспадаром, а слабым селянам, што не маюць сілы палепшаць сваю гаспадарку, прыдзецца кінуць зямлю саўсім і шукаць заробтку за морам”³³.

Янка Купала апублікаваў у штотыднёвіку верш *Брату ў чужыне*³⁴. У творы гэтым няма ніводнага крытычнага слова аб эміграцыйным побыце ці аб амерыканскіх палітычных, дзяржаўных або эканамічных парадках. Янка Купала пражне ўзбудзіць у сэрцы эмігрантаў эмацыянальную сувязь з пакінутым краем. Паэт стараецца даказаць, што родны край з усімі сваімі рэаліямі, не выключаючы яго ўбоства, павінен захоўвацца ў сэрцы эмігранта проста з той прычыны, што ён бацькоўскі і матчын:

„Ці помніш ты, нядбалы дружэ,
Ўсе тое, дзе радзіўся, ўзрос?
Гдзе напевае зімка стужай,
Ірдзіцца лето блескам рос?
Аздобнасьць неба – сонцэ, зоры,
Спавіты месяц туманом;
Русалак ночкай разгаворы,
Шчасьлівых птушэк песьні днём?
[...]
Ці помніш ты сваю матулю,
Што над калыскаю тваей
Пяяла песьню-байку „люлі”,
Снуючы ў думках рой надзей?
Сьвятую песьню родных межаў,
Няхітры мовы свойскай твор,
З якой зліваецца звон вежаў,
А рэха ловіць цёмны бор?”³⁵

Да несумненна вядучых сярод цыкла эміграцыйнай публіцыстыкі трэба залічыць артыкул галоўнага рэдактара і выдаўца „Нашай Нівы” Аляксандра Уласава *Эміграцыя ў Амэрыку*³⁶. У адрозненне ад амаль усіх ужо ахарактарызаваных эміграцыйных публікацыяў на старонках „Нашай Нівы”, аўтары якіх адназначна стараліся знеахвоціць беларусаў да эміграцыі, прадстаўляючы лёс беларускіх эмігрантаў у адмоўным асвятленні, Аляксандр Уласаў, хаця, як галоўны рэдактар, публікаваў тыя артыкулы, то праўдападобна не раздзяляў поглядаў публіцыстаў на амерыканскую рэчаіснасць. У сваім артыкуле А. Уласаў заняўся выключна фактамі і звярнуў галоўную

³³ *Ibidem*, с. 60.

³⁴ Я. К у п а л а, *Брату ў чужыне*, „Наша Ніва” 1910, № 32, с. 488–489.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ А. Ў л а с о в, *Эміграцыя ў Амэрыку*, „Наша Ніва” 1911, № 3, с. 33–35.

ўвагу на тое, што эмігранты ў большасці добра ўладкаваліся ў Амерыцы, зарабляюць немалыя грошы і вялікую частку сваіх заробкаў прысылаюць сваім родным, узбагачаючы такім чынам пакінутую Айчыну.

„Ад нас выежджаець шмат рабочай людзкой сілы у Злучэныя Штаты Паўночнай Амэрыкі, дзе заробтак у 5–10 разоў большы ад нашага; там нашы беларусы, не прывыкшыя да раскошнага жыцця, за 2–3 гады ўжо складаюць капітал і варочаюцца да сваіх родных вёсак з «Амэрыканскімі грашыма». Можна сказаць, што найменш тры чвэрці нашых мужыцкіх капіталаў – гэта з Амэрыкі.

Колькі амэрыканскіх грошэй у Беларусі, палічыць акуратне цяжка. У зберэгацельных кассах на почтах у Беларусі разам с Ковенскай губ. у 1909 г. лежало 57 мільёноў руб. ды ешчэ у банках 32 міл. руб., разам 90 мільёноў руб. [...] Сколькі беларусоў выехалі і выежджае ў Амэрыку?

Міністэрства праз земскіх начальнікоў збірало недаўна аб гэтым матэрыялы, але гэтыя матэрыялы так сабраны, што даведацца з іх нічога акуратне нельга. І ня дзіва. У нас найчасей едуць у Амэрыку без загранічных пашпартоў, але некаторыя выбіраюць з воласьці унутрэні пашпорт, каб даехаць без перашкоды да граніцы, а там пераскочыць як-небудзь праз граніцу і з Гамбурга выежджаюць параходам у Амэрыку.

Мы палічылі, што з аднэй Радашкоўскай воласьці (Вілейск. пав.) з 1 январа 1911 г. выехалі ў Амэрыку [...] 9711 душ.

Як відзім, справа выезду ў Амэрыку беларусоў мае вялізнае значэньне для эканамічнага жыцця нашага краю. Беда толькі ў тым, што «амэрыканскі» грошы не могуць зрабіць таго, каб і ў нашым краю завяліся фабрыкі і заводы, каб сельская гаспадарка так бы паднялася, што больш народу магло-бы пракарміцца тут на месцы. А то цяпер дык найлепшыя, найбайчэйшыя сілы уцекаюць ад нас шукаць шчасьця на край сьвету. Адны з іх зарабляюць, другія цяпяць муку ў Амэрыцы, але толькі шчаслівейшыя папраўдзі знаходзяць там долю.

Беда ешчэ і ў тым, што ніхто не зверне увагі – ні адміністрацыя, ні «дэпутаты» ад нашага краю – на варункі, ў якіх адбываецца эміграцыя. Варункі выхаду ў Амэрыку (эміграцыі) надта цяжкія. Першае – гэта тое, што дастаць загранічны пашпарт дорага каштуе, 15 руб. на поўгода, а каб яго дастаць, для гэтаго патрэбны доўгія фармальнасьці, шмат цяганіны і часу. – Дзеля таго ў нас едуць усё найбольш без паспарта, – як кажуць, незаконным спосабам. Гэтым займаюцца асобныя агенты, і ёсць цэлая арганізацыя. Пераход праз граніцу абходзіцца кожнаму чалавеку 50–70 рублёў, рублёў 20 каштуе дарога да Гамбурга, Штэтна, а рэшта 40–50 руб. ідзе на пашпарт загранічны. [...]

Першай рэформай эміграцыі павінна быць тое, каб загранічныя пашпарты выдаваліся з воласьці, як у Царстве Польскім з гмін, ды і дарма і каб эмігрант у Амэрыку з самаго свайго дому аж да Амэрыкі быў пад апекай гасударства і земскага самоупраўленьня, бо ён дабывае грошы для свайго краю. А ў Амэрыцы павінны быць хаўрусы беларусоў, як гэта робяць, напрыклад, галіцкія русіны. Потым трэба завясяці па мястэчках курсы англіцкай мовы для ўсіх людзей, што збіраюцца выехаць у Амэрыку. Пры такіх парадках цэлыя хмары розных крукоў не абшчыпывалі-бы эмігрантаў у Эўропі і Амэрыцы”³⁷.

³⁷ *Ibidem*, с. 1–2.

З прыведзенага тэксту вынікае наступнае: па-першае. Аляксандр Уласаў быў першым публіцыстам „Нашай Нівы”, які звярнуў увагу на тое, што многім беларускім эмігрантам у Амерыцы ўдалося добра ўладкавацца і знайсці высокааплатную працу. Па-другое, што заробленыя эмігрантамі грошы ў значнай колькасці трапляюць на Беларусь. Па-трэцяе, што многія з эмігрантаў з заробленымі грашовымі сродкамі вяртаюцца на радзіму. Па-чацвёртае, у сувязі з тым, што эміграцыйная акцыя прыносіць вялікую карысць краіне, расійская дзяржава павінна аблегчыць эміграцыйную практыку і ахапіць апекай усіх эмігрантаў. Па-пятая, беларускія эмігранты павінны яднацца ў Амерыцы ў нацыянальныя структуры, якія могуць аблегчыць іх жыццё і захаваць нацыянальны характар.

У 50 нумары „Нашай Нівы” за 1911 год быў змешчаны артыкул *З Амерыкі*³⁸, які сваім настроем моцна адрозніваўся ад публікацыі Аляксандра Уласава. Т. П. як першы на старонках „Нашай Нівы” дэталёва апісаў працу вугальшчыкаў, звяртаючы ўвагу на небяспечны характар гэтай прафесіі.

„Прыехаўшы у Амерыку, куды мяне загнала доля, пачаў я разглядацца, шукаючы на чужыне сваіх землякоў-беларусоў. У самым горадзі Нью-Йорку знайсці іх не так лёгка, бо найбольш пападаюць яны ў Пансільванію на работы ў шахтах, падземных лёхах, каторымі людзі дабіваюцца да вялікага багацця, захаванага ў зямлі: каменнага вугля. Тамака іх чэкае непамерная праца, на каторай зыходзіць увесь іх час, трацяцца ўсе сілы. Гэтак устаюць яны досвіту, вяртаюцца дамой толькі на-нач, а сонца пад зямлёй ні бачуць цэльнымі тыднямі. Працуюць у шахтах па 12 гадзін у дзень.

Агулам кажучы, тут цяпер рабочым прыходзіцца дужа дрэнна. Скора будуць у Амерыцы выбары новага прэзідэнта, але каго выберуць, німа ведама. З гэтай прычыны на фабрыках застой, бо баяцца, каб новы прэзідэнт не пачаў ваеваць с хаўрусамі фабрыкантоў (трэстамі), каторыя маюць вялікую сілу ў гасударстве і робяць, што хочуць.

Эмігрантоў з Эўропы цяпер прыезджае сюды шмат меней, бо ім робяць перашкоды пры ўездзе на *Elis Island* (Эліс Ісленд). Кожнаго эмігранта зразу садзяць быццам-бы у вастрог, там робяць у яго обыск і часта, паздзекаваўшыся над чэлавекам, гоняць назад на параход, каб ехаць дамоў. У Амерыцы маюць праўдзівую волю толькі тамтэйшыя жыцелі, а для чужынцаў волі німа!

За апошніе гады гэтулькі панаехало ў Амерыку рабочаго народу, што лішніх рабочых рук без ліку. І наймаюцца такія бедакі на ўселякую работу і за ўселякіе грошы, каб толькі з голаду не памерці, бо на гэта у іх ёсць поўная воля, закон аб іх не клапаціцца”³⁹.

Артыкул Аляксандра Уласава быў, несумненна, найкаштоўнейшай эміграцыйзнаўчай публікацыяй на старонках „Нашай Нівы” і напэўна мог прычыніцца да пашырэння эміграцыйнага руху беларусаў у Амерыку.

³⁸ Т. П., *З Амерыкі*, „Наша Ніва” 1911, № 50, с. 659.

³⁹ *Ibidem*.

У чацвёртым нумары „Нашай Нівы” за 1912 год надрукаваны верш *С чужыны*⁴⁰ Цішкі Гартнага. Паэт (сапраўднае прозвішча Зміцер Жылуновіч) доўгі час жыў па-за межамі Беларусі. Праўда, не быў ён ніколі ў Амерыцы, аднак з прычыны шматгадовага адрыву ад Беларусі балюча перажываў лёс людзей, якія знаходзіліся ў эміграцыі. У сваім досыць доўгім творы паэт выявіў вострую тугу чалавека, пазбаўленага роднага краю:

„Без цябе, мой родны край,
На чужой старонцы
Нудна-жудасна мне жыць,
Нудна так без конца!
Сонцэ бытцам не блішчыць,
Зоры не міргаюць,
Ветры буйныя ўсё дзьмуць
Песень не сьпеваюць.
[...]
Мілы краю, родны мой!
Жду я – не даждуся,
Таго часу, калі зноў
Я к табе вярнуся;
Калі буду я магчы,
Разам с табой жыці
І за шчасце за тваё
Жыцьцё палажыці!...”⁴¹

Праўдападобна, імкненне да аб’ектыўнасці, якое ўласціва артыкулу Аляксандра Уласава, паўплывала на ананімную публікацыю *Апошніе амэрыканскіе законы для эмігрантоў*⁴², у якой публіцыст „Нашай Нівы” заняўся характарыстыкай новых прынцыпаў, якія ўвялі ў практыку амерыканцы пры эміграцыйных працэдурах. Новая публікацыя мела практычны характар.

„Павэдне апошняго амэрыканскаго закону у Злучаных Штатах, дзеці, каторыя едуць да сваіх бацькоў у Амэрыку, не дастануць пазваленьня высесці на амэрыканскі берэг, калі перэд выездам з Эўропы не выбяруць так званы «Affidavit», гэта такі дакумэнт, каторы выдаецца амэрыканскім урадам па натарыяльнай просьбе бацькі, які абавязываецца выховываць дзіця і мае на гэта грошы. Гэты апошні закон датычэ дзяцей, каторыя маюць менш 16 гадоў. Дык, калі-б хто высылаў дзіця у Амэрыку да бацькоў, то перш павінен дастаць гэты дакумэнт, яго можэ выбраць ад амэрыканскаго ураду бацька або матка дзіцяці. Дзеля таго, што тайныя агэнты ашуківаюць часта эмігрантоў, прадаючы ім карабельныя білеты «шыф-карты», даем тут цяпер спісак цэн карабельных білетоў да Паўночнай Амэрыкі III-й клясай.

⁴⁰ Ц. Г а р т н ы, *С чужыны*, „Наша Ніва” 1912, № 4, с. 3–4.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Апошніе амэрыканскіе законы для эмігрантоў*, „Наша Ніва” 1912, № 8, с. 2.

з Гамбурга да Нью-Ёрку – 91 р.
 — ” — да Філадэльфіі – 86 — ” —
 з Брэмы да Філадэльфіі – 86 — ” —
 — ” — да Гальвэстон – 86 ½ — ” —
 — ” — да Нью-Ёрку – 91 — ” —
 з Роттэрдаму да Нью-Ёрку – 90 — ” —
 з Антвэрпіі да Нью-Ёрку – 90 — ” —

Тут пададзены цэны разам з пагалоўным амэрыканскім падаткам ад эмігрантоў.

Цэны на праезд караблямі праз морэ час ад часу перамяняюцца.

Караблі, каторыя забіраюць эмігрантоў у Паўночную Амерыку, адходзяць што суботу”⁴³.

Аб тэматычным і праблемным „сваяцтве” з артыкулам Аляксандра Уласава можам гаварыць таксама ў выпадку публікацыі *Эміграцыя*⁴⁴, падпісанай крыптонімам Л. Яе аўтар аб’ектыўна і справядліва прадставіў некаторыя пытанні і праблемы, звязаныя з эміграцыйным рухам.

„Эміграцыя (выезд) беларусаў у Амерыку – гэта не новая справа; ўжо больш дзесятка гадоў як выежджаюць беларусы ў Амерыку на заробаткі, але апошнімі гадамі эмігранцкі беларускі рух ў Амерыку пачаў вельмі шпарка разрастацца. На жаль, і ў гэтай справе беларусам судзілася быць апошнімі. Амерыка, як палудзенная, так і паўночная да гэтага часу ўжо выкарыстана мала не ўсімі народамі Эўропы. І калі колькідзiesiąт гадоў таму Амерыка была праўдзівай «абецанай зямлёй» для чужаземных работнікоў, каторыя прыезджалі туды шукаць працы, то за апошніе гады яна сталася для прыезджых работнікоў праўдзівай махай. Аб гэтым сьведчаць тые строгія законы для эмігрантоў, якія што году выдае амэрыканскі урад.

Ці выезд ў Амерыку нашых селян карысная для краю справа, ці не, – аб гэтым розныя людзі розна гавораць. На нашу думку, выезд ў Амерыку на кароткі час, на тое толькі, каб там зарабіўшы грошы вярнуцца назад, справа карысная. А карысна таму, што наш селянін, пабываўшы ў Амерыцы, вертаецца дамоў не толькі багацейшым, але і сьвятлейшым. Але як бы яно там ні было, нам трэба лічыцца с тым, што шмат людзей выежджае, і выезд гэты адбываецца ў вельмі дрэнных варунках. Па большай часьці эмігранты едуць ў Амерыку без пашпартоў, цішком праходзячы граніцу, пад апекай розных агентаў, каторыя высмактываюць з іх апошні грош, а там кідаюць на Божу волю. Абдзёртыя і безрадныя пападаюць яны на амэрыканскі берэг, аткуль бывае часта вертаюць іх назад. А калі эмігрантоў і выпускаюць на «вольную амэрыканскую зямлю», то іх ў свой чарод пачынае высмактываць амэрыканскі капітал. Часць эмігрантоў прападае ў абоймах амэрыканскага капіталу, або вяртаецца няздольнымі ўжо саўсім да працы. Часць дастае працу і зьбірае крывавымі мазалямі і потам запрацаваныя доляры.

Якая прычына таго, што нашы беларусы едуць ў далёкую заморскую старонку шукаць шчасця і лепшай долі? Прычына крыецца ў той

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Л., *Эміграцыя*, „Наша Ніва” 1912, № 10, с. 2.

страшэннай беднасці, якая іх акружае. Зямлі не хватае, заробкаў няма. І гоніць беда беларусоў усюды, дзе толькі ёсць надзея здабыць крыху грошы. Скрозь па ўсёй зямлі можна спаткаць беларускіх эмігрантоў. Цэлымі грамадамі едуць яны ў чужыя краі. І калі мы чытаем ў газэтах, што на моры патануў карабель з эмігрантамі, калі чытаем, што ў Амэрыцы ў падземных капальнях газ задушыў сотні работнікоў, то працуем у думках, што там гінуць нашы – беларусы”⁴⁵.

У 19–20 нумары „Нашай Нівы” за 1912 год быў апублікаваны артыкул *Новы амэрыканскі закон аб перасяленцах*⁴⁶.

Невядомы аўтар звярнуў увагу на ўсё болей вострыя перашкоды, якія ставілі амерыканскія ўлады перад эмігрантамі ў Амерыку.

„Усё цяжэй і цяжэй робіцца нашым перасяленцам папасьці на Амэрыканскую зямлю. Часта даводзіцца нам пісаць, як востра глядзяць амэрыканскія чыноўнікі, каб не выседалі на іх берэг людзі хворыя, слабыя ды бяз грошы. Цяпер заводзіцца яшчэ адно агранічэньне для перасяленцоў: амэрыканскі сэнат паставіў завясьці закон, каб у Амэрыку не прыймалі перасяленцоў, каторыя ня ўмеюць чытаць і пісаць у якой-коlechы мове.

Хаця новы закон агранічвае перасяленьне у Амэрыку, ўсё-ж такі нельга не прызнацца, што ён нашым перасяленцам крыху прыслужыцца. Мы не раз пісалі, як абдзіраюць перасяленцоў у Амэрыцы розныя ашуканцы, калі ім у рукі пападзецца цёмны неграмацны чалавек. Цяпер гэтаго не будзе: хочэш ехаць у Амэрыку – навучыся граматы: не навучышыся – не паедзеш. І-так Амэрыка як бы памагае пашырэнню грамацнасьці і ў нашай старане.

Усё-ж такі эміграцыя у Амэрыку крыху стрываецца. Хаця высяленьне лепшых, байчэйшых работнікоў для нашага краю ня надта карысна, але, калі німа чаго есьці на вёсцы, прыходзіцца хоч-ня-хоч выбірацца у прочкі. Дык куды паткнуцца тым грамадам няграмацных эмігрантоў, каторым зачыняецца ўезд у Амэрыку?

Апрача высяленьня на даўжэйшы час, – напрыклад, на колькі гадоў, ёсць ешчэ высяленьне з вёскі на карацейшы час, – на колькі месяцаў. Гэтак з Галіччыны (у Аўстрыі) селяне-украінцы, каторым цесна на сваёй гаспадарцы, едуць на работы ў полі ў Пруссію (у Нямецчыне), дзе на вёсках страшэнне нехватае рабочых рук. Плоцяць ім тамака добра, і яны ўжо з грашыма вертаюцца да хаты”⁴⁷.

У 34 нумары „Нашай Нівы” за 1912 год у рубрыцы *З Беларусі і Літвы*⁴⁸ аўтар, які выступіў пад псеўданімам Дзед Міхась, ахарактарызаваў розныя праявы жыцця беларусаў на Гродзеншчыне. Між іншым, крануў ён праблему эміграцыі, выказаўшы пры гэтай нагодзе многа небанальных думак і меркаванняў. Прывядзем той фрагмент гэтага цікавага артыкула, які гаворыць пра жыццё некаторых беларусаў-эмігрантаў, якія вярнуліся з Амерыкі на радзіму.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Новы амэрыканскі закон аб перасяленцах*, „Наша Ніва” 1912, № 19–20, с. .

⁴⁷ *Ibidem*, с. 2.

⁴⁸ Д з е д М і х а с ь, *З Беларусі і Літвы*, „Наша Ніва” 1912, № 34, с. 4.

„...многа здаровых і маладых беларусоў паехалю у Амэрыку. Праўду скажаць, хто шанаваўся ў сваім сяле, ня піў, бярог грошы, не гультаіў, той і там зарабляе грошы і высылае жонцы і дзецям, а хто прывык цягнуць гарэлку, то і ў Амэрыцы ў таго грошы не трымаюцца; дзеці, жонка і гаспадарка марнеюць, бо за даўгі агентчык прадае апошнюю кароўку. Як наш беларус зьбіраецца у Амэрыку, то ён заклікае да сябе суседзяў на частунак і гэтыя пачастункі часта цягнуцца тры-чатыры дні, і на іх траціцца 10–15 рублёў. Вярнуўшыся з Амэрыкі, калі што прынясе, стараецца паказываць сабе, што ён грашавіты і давай піць і паіць другіх. Паглядзіш, за тры-чатыры месяцы ад паўтысячы не асталося ні шэлага і изноў пакідае сямью і выежджае у Амэрыку; жонка і дзеці астаюцца галадаць. Вось як наш беларус жыве у сваёй няшчаснай долі”⁴⁹.

У 39 нумары „Нашай Нівы” за 1912 год змешчаны артыкул *Кніжка для эмігрантоў*⁵⁰. Гэтая арыгінальная публікацыя з’яўляецца рэцэнзіяй кніжкі – даведніка аб эміграцыі, прысвечанага тым беларусам, якія намерваліся пакінуць родны край і пераехаць у Амерыку. Публіцыст даў уласную крытычную ацэнку рускага заканадаўства ў галіне эміграцыі і шырока прааналізаваў розныя заўвагі і парады, якія змешчаны ў гэтым даведніку.

„Выезд у Амэрыку на заробаткі з году на год узрастае і хоць гэта сумная праява у нашым жыцці, але з ей трэба лічыцца і людзям, што едуць у чужую старану, за морэ шукаць заробтку патрэбна рада і апека. Немцы, Англійцы і другія дзяржавы робяць гэта самі, маюць свае правільныя агентуры; эмігрантам даецца помач на шырокую руку. У нас гэтаго німа. У нас павінна знайсціся нейкая грамадзкая помач і вась з гэтай помаччу прыходзіць да беларусоў нідаўна адкрытае у Вільні Таварыства Апекі над Эмігрантамі (Вільня, Казанская № 3), выдаючы кніжку «Рады для эмігрантоў, каторыя едуць у Амэрыку, а такжэ размовы беларуска-англіцкіе». Кніжку гэту трэба прачытаць кожнаму, хто выбіраецца ехаць у Амэрыку.

Калі чэлавека апывецца на чужой зямлі, паміж чужых людзей, каторых ні мовы, ні абычаёў ня ведае, паміж розных агентаў, што цікаюць на яго мазоль і пот, тады чэлавеку патрэбна зычлівая рада і помач. Гэткую раду знойдзе эмігрант у выданай Таварыствам Апекі над Эмігрантамі кніжцы, знайдзе там і адрэсы людзей і таварыства каторыя даюць помач. Кніжка не намаўляе людзей на выезд, а перэсьцерагае, каб лёгка людзі не зрываліся з мейсц. «Ехаць за морэ не павінен ніхто с тых, хто мае у сваёй старонцы які спосаб да жыцьця. Не павінен у заморскую падарожу выбірацца і той, хто баіцца цяжкой працы і хочэ мець лёгкі хлеб». Пішэ таварыство у сваёй кніжцы. «За морэм можна да чагось дайсці толькі пры вельмі цяжкой працы. Кожны грош які там аткладаецца купляецца вялікай працай, хрэсьціцца крывавым потам».

У кніжцы ёсць вась такіх аддзелаў: 1) Агульныя рады і перэсьцерагі, 2) Выезд і дарога, 3) Прыезд у Амэрыку, першыя крокі, 4) Размоўкі беларуска-англіцкіе. Кніжка каштуе 25 капеек (64 стр.). Радзім для ўсіх тых, што выбіраюцца у Амэрыку уважна прачытаць гэту кніжку”⁵¹.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Кніжка для эмігрантоў*, „Наша Ніва” 1912, № 39, с. 2–3.

⁵¹ *Ibidem*.

Аўтар публікацыі *Змаганне з чужаземнымі эмігрантамі*⁵², які выступіў пад ініцыялам Г. Б., вяртаецца да тэндэнцыі, што панавала на старонках „Нашай Нівы” ў 1907–1910 гадах, запалохвання тых беларусаў, якія маюць намер накіравацца ў эміграцыю. Следам за артыкуламі з таго перыяду, публіцыст малое горшы сцэнарыі амерыканскай эканомікі, палохаючы чытачоў вялікімі памерамі крызісу і банкруцтваў.

„Гадоў пяць таму назад, усё эканомічнае жыццё ў Амэрыцы неяк зразу задзяржалася. Пачаліся банкруцтвы. Зруйнавалася багата банкіроў. Пазакрывалася шмат фабрык. Чорныя дні прышлі тады і для амэрыканскіх рабочых: тысячы душ асталіся без работы і хлеба. Ешчэ рабочыя-амэрыканцы сяк так дзержаліся: у іх ёсць свае хаўрусы, свае кассы, каторыя ім у безработыці памагалі. Але тыя сотні тысяч эмігрантоў з Эўропы, што не прывыклі да хаўрусоў, да ўзаемнай падмогі і жывуць кожны сам па сабе, – дык яны проста галадалі.

Тады амэрыканскі урад звярнуў асаблівую увагу на прыезд у Амэрыку чужых рабочых – эмігрантоў. Конгрэс у Вашынгтоне выбраў камісію, каторай загадаў выдумаць спосабы, каб здержаць наплыў чужынцоў. Чатыры гады працавала камісія, пасылала сваіх людзей у Аўстрыю, Італію.

Цепер конгрэс зацьвярдзіў закон, павэдлуг каторага ў Амэрыку будуць пускаць толькі тых эмігрантоў, што умеюць чытаць у сваёй роднай мове. Умець пісаць – не канечне трэба. Гэтак сама і неграматымі могуць быць, хто едзе да блізкага сваяка ў Амэрыку і хто уцекае з роднай старонкі ад кары за палітычныя справы ці ад уціску рэлігіі.

Хаця ў Амэрыку едуць найбольш эмігранты-жыды, але ж для іх закон гэты не страшны: на сто жыдоў мо адзін толькі знайдзецца такі, што па-свойму чытаць няўмее. За тое ж нашым беларусам, між каторымі страшэнне йшчэ многа неграматых, дарога ў Амэрыку будзе як-бы зачынена. Як тлумачаць амэрыканцы свой паступак? А вось гэтак. Кожны год прыежджае ў Амэрыку каля мільёну эмігрантоў. Гэтыя людзі, прывучэныя ў сябе дома жыць абы як, і на амэрыканскай зямлі жывуць і працуюць за цэнты там, дзе амэрыканец мае доляры. Граматнаму культурнаму рабочаму ў Амэрыцы да жыцця трэба шмат болей, чым неграматнаму, цёмнаму вясковаму хлопцу-беларусу: так, як мы, ён жыць ужо не можа, бо ня толькі зьесьці ды напіцца хочэ, але і патрэбы душы павінен здаволіць. Дык ня дзіва, што эмігранты, збіваюць цэну на рабочыя рукі, псуюць жыццё сваім амэрыканскім таварышам: ім менш пачынаюць плаціць, яны бяднеюць, а поруч з гэтым паніжаецца агульная культура, бо нима за што ні вучыцца, ні кніжку ці газэту купіць і т.д. [...]

Калі-б наш беларус быў ня менш культурны, як амэрыканец, яго прыймалі бы ў Амэрыку вельмі ахвотна. Дык, мо той новы закон проці эмігрантоў паддасць і нам ахвоты да навукі”⁵³.

Аўтар звярнуў увагу яшчэ і на тое, што тады, калі карэнны амерыканец не ўяўляе сабе жыцця ў будцы, збітай са скрынак, то часта эмігрант з Беларусі жыве ў такой „кватэры” і лічыць гэта чымсьці зусім нармальным.

⁵² Г. Б., *Змаганьне з чужаземнымі эмігрантамі*, „Наша Ніва” 1913, № 3, с. 1.

⁵³ *Ibidem*.

Праўдападобна, ахарактарызаваны намі артыкул не меў уплыву на беларускае імкненне да эміграцыі ў Амерыку. Пацвярджае такую думку артыкул *Эміграцыя у Амерыку*⁵⁴, змешчаны ў „Нашай Ніве” некалькі месяцаў пазней, у якім ананімна аўтар гаворыць аб радыкальным павелічэнні колькасці беларускіх эмігрантаў у ЗША.

„У апошнія часы эміграцыя у Амерыку страшэнна разрастаецца. Паводле статыстыкі у 1911 гаду праз Лібава выехалі загіраніцу 35.047 душ (20.518 мужчын і 13.529 жанок). У 1912 гаду выехалі 57.215 душ (38.769 мужчын і 18.446 жанок).

З гэтага відаць, што эміграцыя шпарка павялічваецца. Але гэты год, мабыць, перавышыць чыслом эмігрантаў усе папярэднія.

За адзін прошлы тыдзень у Лібава прыбыло ні болей, ні меней як 6.000 эмігрантаў. Усе поезды Лібава-Роменскай жал. дарогі прост бітком набіты. Цяпер што дзень у Лібава прыбывае 500–600 душ эмігрантаў.

Агромны эмігранцкі дом перапоўнен, так, што прост недзе яблукі зваліцца. Каля двух тысяч душ прышлося памесціць на версе марскога парахода. Гарадзкія казармы, прыпасаваныя для эмігрантаў, гэтак сама перапоўнены. Для тых, што прыезджаюць не хапае месца на начлег. Па горадзі ходзяць грамады эмігрантаў. Паміж эмігрантамі найболей беларусоў, літвіноў і палякоў. Едуць яны ў Паўночную Амерыку. Німала ёсць і каўказцоў – осецінцоў, каторыя едуць у Канаду на будову чугункі.

Едзе шмат людзей слабых, хворых, каторых напэўна не пусцяць на амерыканскі бераг. Дзеля гэтага і чысло вяртаючыхся эмігрантаў у апошнія гады вельмі узрасло. Кожны карабель вяртаючыся з Амерыкі прывозіць назад 300–400 душ эмігрантаў. Не глядзячы на гэта эмігранцкая хваля разрастаецца.

Гэты разраст эміграцыі трэба прыпісаць розным агентам, каторыя раз’езджаюць па вёсках і сёлах і ўсякімі спосабамі і апавяданнямі нагаварываюць лёгкаверных людзей на выезд. Агенты раздаюць розныя адозвы і кніжкі з апісаннем «багатага амерыканскага жыцця»; іншыя агенты іграюць на слабой селянскай струнцы – на зямельнай справе і рысуюць небывалыя рэчы аб тамтэйшай зямлі – абы толькі замануць на выезд»⁵⁵.

Праўдападобна, гэтая рэалістычная характарыстыка амерыканскага жыцця не мела вялікага ўплыву на беларусаў, якія былі ў гэты час зачараваны эміграцыйным міфам ды рваліся ў Амерыку, кіруючыся, як гэта падкрэсліў цытаваны публіцыст, абяцанкамі агентаў і лістамі ад тых суседзяў і знаёмых, якія ўжо некалькі гадоў жылі ў Амерыцы і ўладкавалі там нядрэнна сваё жыццё.

Цытаваны ўжо публіцыст Дзед Міхась, які востра атакаваў тых беларускіх эмігрантаў, што, вярнуўшыся на радзіму, марнатравяць грошы і займаюцца лайдацтвам, у новым артыкуле *Гродна. З нашага жыцця*⁵⁶ паўторна востра атакаваў беларускіх эмігрантаў і ўвесь эміграцыйны рух, лічачы, што ён разбэшчвае маральна і дэмаралізуе беларусаў.

⁵⁴ *Эміграцыя у Амерыку*, „Наша Ніва” 1913, № 11, с. 1.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Д з е д М і х а с ь, *Гродна. З нашага жыцця*, „Наша Ніва” 1913, № 16–17, с. 4.

„С кожным рокам надта нашых беларусоў многа выежджае у Амэрыку. Туды іх маняць добрыя заробкі і вольнае жыццё і, праўду сказаць, хто шануецца, той шмат грошы зарабляе. Едуць туды хлопцы і жанатыя, самыя здаровыя людзі, дзякуючы чаму плата рабочаму, парабкові ці наймітцы страшэнна у нас паднялася. Лет таму 15–25 назад наймітка брала ў рок 20–25 руб., парабак 30–35, цяпер наймітцы трэба даць 50–60 руб., парабкаві 80–90 і свае харчы. Найці слугу надта трудна.

За мужыкамі едуць жонкі, дзеўчаты і толькі астаюцца старыя, хворыя ды у каго зямлі многа. На ўсё жыццё ні застаюцца яны у чужой старане, а варочаюцца да сваёй роднай хаты і хто грошы зарабіў, той аддае на паляпшэнне гаспадаркі, але такіх мала. Дзевяць дзесятых прапываюць свае грошы і зноў уцекаюць у Амэрыку. У Амэрыцы яны вольныя, нікога не саромяцца, і як хочуць, так і живуць: адвыкаюць ад гаспадаркі, ад жонак, дзяцей. Грошай ня даражаць і не знаюць на што іх упатрэбіць. А ўсё гэта ад таго, што яны цёмныя, ня ведаюць, якіх даць абарот грошам, як з іх атрымаць карысць. Бывала селянін рубля мае ў кішэні на сваю патрэбу, а цяпер, бывае, прывязе з Амэрыкі тысячу. Куды іх дзець? Ну, давай іх прапываць. Глядзіш, за поўроку ні аднаго гроша німа. За тыя часы, як ён быў у Амэрыцы, гаспадарка абсунулася і збяднела. Гаспадар-амэрыканец зрабіўся хуліганам, гультаём, лежабокам, пьяніцаю. Недарма гавораць, што з амэрыканца німа гаспадара, семаніна. Цяпер мяне спытаюцца, што трэба зрабіць, каб наш беларус быў чэлавекам, каб ён умеў шанаваць сябе, сваё дабро і каб з ўсяго умеў разумна карыставацца. На гэта я скажу вось што: навука. У навуцы ўся сіла. Яна дае багацтва, самопазнаньне. Наш край ні так бедзен, каб мы за морамі, у чужой старане шукалі шчасся. Калісьці-ка тамтэйшыя амэрыканцы былі бедныя, пакуль не прыехалі да іх вучоныя эўрапейцы і аткрылі багацтва. У нас ёсьці-ка не мала багацтва, але німа навукі, грамадзянскай сьведомасці, ініцыятывы, без чаго ўсё сьпіць. Загляніце ў хату, на падвор, хлеў, клуню беларуса, зайдзіце на яго поле, ўсюды вас спаткае некультурнасць, бедната. Хата цёмная, сьмярдзючая, чорная, цесная, гразная, на дварэ гной, балота, нечыстата, скаціна мізэрная, дробная і маламалочная, у полі жыта благое, дзеці яго аборваны, бледныя, каўтунастыя з баязлівым поглядам. Яда яго – чорны хлеб і бульба. Вечны у яго пост і сьвят многа.

Заканчываючы сваю скромную стацыю, мы не трацім надзеі, што і у нашае аконцэ зыйдзе сонцэ, як гаворыць пагаворка, што і наш беларус прасвятлее, скіне с сябе аковы цёмнаты і скажэ: я чалавек – беларус”⁵⁷.

Праз месяц той жа Дзед Міхась апублікаваў артыкул *З нашага жыцця. Эміграцыя у Амэрыку*⁵⁸, у якім досыць дэталёва разгледзеў розныя аспекты эміграцыйных працэсаў. Са зместу публікацыі адназначна вынікае, што аўтар з’яўляецца рашучым праціўнікам выездаў беларусаў у далёкую Амэрыку. На думку гэтага публіцыста, у Амэрыку выезджае найболей дынамічная і актыўная частка беларускай грамадскасці. Значная частка эмігрантаў

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ С т а р ы Д з е д М і х а с ь, *З нашага жыцця. Эміграцыя у Амэрыку*, „Наша Ніва” 1913, № 21, с. 1–2.

праходзіць прыніжальныя працэдур. Амерыканская рэчаіснасць многіх беларусаў дэмаралізуе, і пасля пэўнага часу вяртаюцца ў Беларусь не людзі, але чалавечыя руіны. З гэтай прычыны Дзед Міхась у эміграцыйным руху бачыць болей адмоўнага, чым пазітыўнага. Прывядзем найбольш істотныя вытрымкі з гэтай публікацыі:

„Ось цяперыка нашы беларусы хваляю хлынулі ў Амэрыку. Адзін свяшчэннік мне гаварыў, што з аднаго прыходу, ў каторым было парохвіян 8 тысяч, цяпер асталося 6 тысяч трыста душ. Уся маладзёж, нават і дзеўчаты выежджаюць ў заморскую старану – Амэрыку. Цяперыка я раскажу, як яны туды едуць. У кожным мястэчку ёсціка патэнтаваныя і тайныя агенты, што атпраўляюць людзей ў Амэрыку. Ось да іх то, хто хочэ ехаць, звертаецца. Патэнтаваны агент за 200 руб. сагалашаецца па загранічнаму пашпарту даставіць чэлавека у Амэрыку, ён ужо і пашпарт выстараецца, а калі німа грошы, то і пажычыць на вексэль за 36 прац. Прыехаўшы у Амэрыку, канешне трэба мець на першы пачатак 50 руб. і каго-небудзь знаёмага, чы сваяка, штобы заручыўся і прыняў да сябе. Але гэта яшчэ ня ўсё. На прыстані дахтары шчыльна рэвідуюць эмігранта, каб ён быў здаровы і моцны да работы, а то с карабля яго ня выпускаць”⁵⁹.

У 23 нумары „Нашай Нівы” за 1913 год быў апублікаваны артыкул *Аб амерыканскіх заробках*⁶⁰. Аўтар дэманструе сваю непрыхільнасць, якая выявілася раней у публікацыях Дзеда Міхася. Стараецца ён знайсці ў эміграцыйным руху больш шкоднага, чым карыснага, стараецца знайсці такія прыклады ў асяроддзі беларускіх эмігрантаў, якія сведчаць аб тым, што выезды ў далёкую Амерыку прыносяць беларусам шмат адмоўнага.

„З ваколіц Зембіна усё больш і больш селяне едуць у Амэрыку: бытцам бацяны тые у восень лятуць у вырай. Не глядзяць ні на якіе перашкоды. З нашай стараны паехаў ешчэ летась каваль у Амэрыку, то дагэтуль усё ешчэ блукаецца бяз службы, а у нас ён добра зарабляў, усяго толькі што быў пьяніца, то грошы мала у яго трымаліся. Ён цяпер у Амэрыцы без ніякага заробтку цялёпкаецца, а жонка тут пражывае грошы, каторыя яе бацькі далі ей у «пасагу», як выходзіла замуж, ды ўсё бегае на пошту пытаючы, «ці німа з Амэрыкі таляроў». А то зноў, каторыя сабіраюцца у Амэрыку ехаць, дык гаспадарку сваю рашаць, месяцы за тры да адезду, з выручаных грошы руб. 150 адложэ на дарогу, а рэшту прагуляе, бо ведама у Амэрыку едзе! – там грошы набярэ жменяй, а жонка пакуль што хай пацярпіць. Але даехаўшы да мора павінен, аказываецца, вяртацца назад, бо дахтары знайшлі нейкую хваробу і не пазваляюць сесці на карабель; едзе назад. Прыезджае дамоў і кажэ жонцы: «Ведаеш, баба, не пусцілі у Амэрыку: доктар прызнаў нейкую хваробу». – «А што ж мы будзем рабіць цяпер, дзецям няма чаго есці» – аткажэ жонка. І звесіць селянін сумна галаву і папляецца шукаць якой небудзь

⁵⁹ *Ibidem*, с. 1–2.

⁶⁰ С в о й, *Аб амерыканскіх заробках*, „Наша Ніва” 1913, № 23, с. 4.

работы у наймітах, праклінаючы Амэрыку. А то зноў другі дабярэцца у Амэрыку, пашчаслівіцца яму, дарвецца да таляраў і з заробкамі варочаецца за колькі год дамоў. [...]

Вярнуўся з Амэрыкі прывёзшы грошы, але з грашамі гэтымі і сваю сьмерць. Дык вот, мае даражэнькіе, да чаго Амэрыка даводзіць...А як падумаеш добра, дык і у нашай старонцы чэлавеку працавітаму ды не п'яніцы можна жыць. У нас і праца лягчэйшая, як у Амэрыцы, ў нас і паветра здаравейшае і рубельчык спарнейшы, як Амэрыканскі таляр"⁶¹.

Прыведзены артыкул быў адной з найболей рэзкіх антыэміграцыйных публікацый. Яго аўтар не знайшоў аніякага пазітыву ў эміграцыйнай рэчаіснасці і звярнуў увагу выключна на негатыўныя з'явы ў жыцці тых, хто эміграваў у Амерыку.

У 43 нумары „Нашай Нівы” за 1913 год была змешчана кароткая інфармацыя Эміграцыя у Амэрыку⁶² з колькаснымі дадзенымі адносна эмігрантаў, што выязджаюць з Беларусі ў Амерыку. Аўтар, між іншым, напісаў:

„За 1912 год праз Лібаву выехало 58,507 душ у Амэрыку. З гэтага чысла з Беларусі выехало: з Мінскай губ. 8380 душ, а з Гродзенскай – 7018 душ, з Віленскай 1322 душ. А усяго 21 791”⁶³.

Прыведзеная інфармацыя сведчыць аб тым, што адмоўныя публікацыі аб эміграцыі не давалі па сутнасці ніякага выніку і не былі ў стане стрымаць эміграцыйны рух, які агарнуў усе беларускія рэгіёны і ахапіў вялікія групы людзей розных прафесій, але, перадусім, – беларускае сялянства, якое марнела на радзіме ад беззямелля.

У 9 нумары „Нашай Нівы” за 1914 год быў апублікаваны адзін з апошніх артыкулаў, прысвечаных эміграцыйнаму руху – *Асцярога эмігрантам*⁶⁴. Зусім магчыма, што пад ініцыялам В. Л. хаваўся знакаміты публіцыст і даследчык нашаніўскай пары, гісторык, этнограф і мовазнаўца Вацлаў Ластоўскі – пазнейшая ахвяра бальшавіцкага тэрору.

Публікацыя В. Л. мела рэзкі антыэміграцыйны характар. Галоўная ідэя артыкула заключалася ў тым, што шчасце беларусы павінны шукаць у родным краю, а не ў далёкай Амерыцы. Быў гэта пастулат у аднолькавай ступені слушны і нерэальны. Аўтар як бы не браў пад увагу такіх фактаў, як беларускае малазямелле, поўная адсутнасць аграцэхнікі, параўнаўча вялікія сельскія падаткі, устарэлая апрацоўка зямлі: цераспалосіца і іншае. У сувязі з тым, што артыкул В. Л. быў змешчаны на першай старонцы тыднёвіка, можам лічыць, што рэдакцыя ўбачыла ў ім праграмныя каштоўнасці і што раздзяляла погляды публіцыста. Варта зазначыць, што ідэі гэтай публікацыі ішлі ў разрэз з прадстаўленым раней артыкулам галоўнага рэдактара „Нашай Нівы” Аляксандра Уласава, які моцна ўхваляў эміграцыю, бачачы ў ёй

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Эміграцыя у Амэрыку*, „Наша Ніва” 1913, № 43, с. 2.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ В. Л., *Асцярога эмігрантам*, „Наша Ніва” 1914, № 9, с. 1.

крыніцу ўзбагачэння Беларусі. Становіцца незразумелым, чаму артыкул В. Л., які ва ўсім пярэчыў публікацыі А. Уласава, быў пастаўлены на ганаровае месца ў „Нашай Ніве”. Тут варта сказаць, што на пачатку 1914 года моцна пахіснулася становішча Уласава як рэдактара „Нашай Нівы” і што ў красавіку 1914 года быў ён зняты з пасады, а на яго месца прызначаны Янка Купала – Іван Луцэвіч, які, праўдападобна, па-іншаму, чым яго папярэднік, глядзеў на эміграцыю. Янка Купала быў блізкім прыяцелем В. Ластоўскага, і гэта, быццё можа, было адной з прычын вынясення яго артыкула на першую старонку тыднёвіка.

„Даўным даўно разумныя людзі казалі што з эмігранцкай гарачкі, якая была агарнула наш край, нічога добрага ня выйдзе. Тые ж самыя людзі казалі, што нам трэба не у Амэрыку ўцякаці са сваей старонкі на выслугі амэрыканскаму капіталу, а на мейсцы ў сябе стварыць Амэрыку. Працай разумнай і трывай вытварыць багацце на мейсцы ў сябе, то і карысць будзе з гэтаго, бо у сваім краю, у сваёй хаці – свая воля і сіла.

Выезд на чужыну – выдумка неўдалая для працавітых людзей і на выездзе у Амэрыку мала хто с працавітых людзей разжыўся, апрача розных агентоў, каторыя прадаюць людзей як скаціну, на капіталістычную бойню нішто сабе маюцца, але яны выпхнуўшы тысячы народу у Амэрыку усё-ж такі самі не паехалі туды, а асталіся у нашым краю.

Гандаль людзьмі, як відаць рэч карысная, бо у апошніе гады у нашым краю, і скрозь на пагранічы намножылася бяз ліку кантор перапраўляючых людзей у Амэрыку. Тысячы агентоў загоншчыкоў жывуць сабе сыта з гэтаго промыслу. Гэтак справа стаіць у нас, на мейсцы, ды іначай там, куды адурэныя агентамі людзі пайшлі шукаць золата і шчасся.

Як вядома Паўночная Амэрыка перажывае цяпер востры прамысловы крызыс. Тавару на фабрыках болей чым пакупцоў на яго і фабрыкі закрываюцца і выкідваюць сотні тысячы работнікоў на гарадзкія вуліцы, на галодную сьмерць. Гэтак сама крызыс у жалезнадарожных кампаніях. Жалезнадарожныя кампаніі прыцягнулі вялікія капіталы на будоўлю чугунак у надзеі, што пустыя землі заселяць эмігрантамі і чугункі будуць даваць вялікі даход. Тым часам знайшлося дужа мала ахвотнікаў гнаіць сваімі касцямі амэрыканскія пустыні і ў рэзультате аказалася, што дарог болей як ездакоў і замест даходу ў будучыне на затрачаныя капіталы капіталістам астаецца адно бесканечна доўгія гады даплачваць мільёны на ўтрыманне дарог. Гэтак прыпынілася будаваньне дарог і ізноў паляцелі тысячы тысяч людзей з мейсц з правам памерці галоднай смерцю на кіпучых жыццём вуліцах амэрыканскіх гарадоў.

А тым часам распушчаныя ад розных кантор загранічныя агенты заганыюць народ у Амэрыку, і людзі едуць роючы у думках надзею знайсці за морэм шчасце. Тым часам выкінутыя на амэрыканскі берэг эмігранты сустрачаюцца вока ў вока з голадам, холадам і безработцай.

Якое цяпер палажэнне эмігрантаў у Амэрыцы? Тых, хто даўно туды паехалі відаць хоць бы з таго, што ў Чыкага налічваюць больш 300.000 безработных; з гэтага ліку больш 100 000 без страхі над галавой і якога-небудзь прыпынку. А работы ў горадзе ўсё меншае і меншае. Фабрыкі закрываюцца. У Нью-Ёрку безработных яшчэ болей, як у Чыкага. У Філадэльфіі 80 000. У Бастоне, Піцбургу, Бальтымору – сотні тысяч.

Работнікі з Расеі ахвотна ідуць на работу за адны харчы, ды не бяруць. Тысячы работнікоў хочуць вярнуцца назад ды німа грошы!

А народу усё прыбывае: праз кожныя дзесяць дзён з Лібавы адыходзяць караблі, нагужаныя людзьмі, каторых нагаварылі агенты. Пароходныя таварыствы добра зарабляюць, добра зарабляюць і агенты.

А што будзе з эмігрантамі аб гэтым ні пароходзтвы ні агенты не бядуць, іх дзела узяць грошы за «пляц карту», адлічыць у свой кішэнь працэнты і выкінуць груз на Амэрыканскім берэгу»⁶⁵.

Прыведзены тэкст артыкула В. Л. з'яўляецца найбольш вострым анты-эміграцыйным публіцыстычным дакументам. Аўтар параўнаў эміграцыю з продажам скаціны, а амерыканскую рэчаіснасць з бойняй. Несумненна, тэндэнцыйна падабраў адмоўныя факты з амерыканскага жыцця і стварыў панурую карціну жыцця за акіянам. Цяжка нам сказаць, якія былі практычныя эфекты гэтай публікацыі. Варта аднак памятаць, што хуткімі крокамі ў Еўропе набліжалася Першая сусветная вайна, якая спыніла на многа гадоў эміграцыю з Расіі.

Разважанні аб беларускім эміграцыйным руху ў Амерыку варта закончыць знакамітым вершам *Эміграцкая песня*⁶⁶ Максіма Багдановіча, які быў змешчаны ў 17 нумары „Нашай Нівы” за 1914 год. Быў ён, па сутнасці, апошняй эміграцыйнай публікацыяй на старонках „Нашай Нівы”.

Можна сказаць, што ніводзін з публіцыстаў і паэтаў, якія шмат разоў пісалі ў тыднёвіку аб эміграцыі, не здолелі так глыбока і арыгінальна зразумець істоту беларускага эміграцыйнага руху, як зрабіў гэта Максім Багдановіч у сваім вершы.

„Ёсць на сьвеці такія бадзягі,
Што ня веруць ні ў Бога, ні ў чорта.
Ім прыемны стракатые сьцягі
Караблёў акіянскага порта.
І німа ім каго тут пакінуць,
Бо нікога на сьвеці ні маюць.
Усё ім роўна ці жыць ці загінуць –
Аднаго яны моцна жадаюць:
Пабываць у краёх незнаёмых,
Ды зазнаць там і шчасся, і гора.
І загінуць у хвалях салёных
Белапеннага сіняго мора.
Але мы – ня таго мы шукаем,
Не таго на чужыне нам трэба.
Не рассталіся б мы з нашым краем,
Каб было дзеля нас у ім хлеба.
І на вулцы пад грукат, пад гоман,
Дзе натоўп закруціўся рухавы,
Нам маячыцца вёсачка, Нёман
І агні партавыя Лібавы”⁶⁷.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ М. Багдановіч, *Эміграцкая песня*, „Наша Ніва” 1914, № 17, с. 3.

⁶⁷ *Ibidem*.

У гэтым кранальным творы паэт дакладна адлюстравіў тыя прычыны, якія прымушалі дзясяткі тысяч беларусаў кідаць родныя сялібы, сем’і і штурхалі іх у далёкі нязнаны край, у якім можа не знаходзілі вялікага шчасця, аднак у большасці паляпшалі радыкальна свой побыт.

Падсумоўваючы ахарактарызаваныя артыкулы і вершы, змешчаныя на старонках „Нашай Нівы”, звязаныя тэматычна з эміграцыйным рухам у Амерыку, варта падкрэсліць, што іх аўтары ў большасці выпадкаў стараліся стрымаць эміграцыйную хвалю, лічачы, што беларусы павінны імкнуцца да паляпшэння якасці свайго жыцця ў роднай краіне. Аднак у многіх публікацыях падкрэслівалася, што эміграцыя, нягледзячы на многія адмоўныя аспекты, можа прычыніцца не толькі да паляпшэння жыцця тых беларусаў, якія трапілі ў Амерыку, але таксама ў стане паўплываць на рост матэрыяльнага ўзроўню жыцця ў Беларусі, куды многія з эмігрантаў пасылалі значныя сумы даляраў.

Aleksander Barszczewski

Belarusian emigration to America on the pages of „Nasha Niva” (1907–1914)

A b s t r a c t

Belarusian emigration to the U.S.A. was discussed in „Nasha Niva” (1907–1914) both in commentaries and in literary works, e.g. poetry. The authors described reasons behind emigration, dangers of separation from the family home, but also material benefits. The objective of most articles was to stop the wave of emigration of Belarusians by showing dangers facing uneducated manual workers who did not speak English or know the law and traditions of their country of destination. The authors believed that Belarusians should work to improve their lives in their homeland. However, not all commentators in „Nasha Niva” saw only the downsides of emigration. Quite a few authors offered an objective look at the issue, including both negative aspects and benefits not only for the financial status of emigrants’ families, but also for the monetary resources of Belarus.